Probatsiya xizmatida axborot texnologiyalarini qo‘llash: Huquqiy asoslar, muammolar va istiqbollar

Abduraimov Xojiakbar Murodjon o’g’li

O’zbekiston Respublikasi IIV

Akademiyasi kursanti

Annotatsiya. Ushbu maqolada probatsiya xizmati faoliyatida axborot texnologiyalarini joriy etishning huquqiy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Muallif nazorat ostidagi shaxslarni masofaviy monitoring qilish tizimining afzalliklari, mavjud texnik va huquqiy to‘siqlarni ko‘rib chiqadi. Shuningdek, rivojlangan xorijiy davlatlar tajribasi asosida milliy qonunchilikni takomillashtirish bo‘yicha takliflar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: Probatsiya, raqamlashtirish, elektron monitoring, GPS-blaguzuk, huquqiy asos, xalqaro tajriba, reabilitatsiya.

Аннотация. В статье анализируются правовые и практические аспекты внедрения информационных технологий в деятельность службы пробации. Автор рассматривает преимущества системы дистанционного мониторинга поднадзорных лиц, существующие технические и правовые барьеры. Также на основе опыта развитых зарубежных стран выдвинуты предложения по совершенствованию национального законодательства.

Ключевые слова: Пробация, цифровизация, электронный мониторинг, GPS-браслет, правовая база, международный опыт, реабилитация.

Abstract. The article analyzes the legal and practical aspects of introducing information technologies into the activities of the probation service. The author examines the advantages of the remote monitoring system for supervised persons, existing technical and legal barriers. Also, based on the experience of developed foreign countries, proposals for improving national legislation are put forward.

Keywords: Probation, digitalization, electronic monitoring, GPS wristband, legal basis, international experience, rehabilitation.

Bugungi kunda sud-huquq islohotlarining muhim yo‘nalishlaridan biri — jazo ijrosini ta’minlashda inson omilini kamaytirish va jarayonlarni shaffoflashtirishdir. Probatsiya xizmatida axborot texnologiyalarining (AT) qo‘llanilishi nafaqat nazorat samaradorligini oshiradi, balki mahkumlarning qayta jinoyat sodir etishining oldini olishda muhim profilaktik vosita hisoblanadi. Sud-huquq tizimini modernizatsiya qilish sharoitida jazo muddatini o‘tayotgan shaxslar ustidan nazoratni raqamli texnologiyalar yordamida amalga oshirish muhim ahamiyatga ega. O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi va "Probatsiya to‘g‘risida"gi Qonuni ushbu sohada inson huquqlari va texnologik samaradorlik muvozanatini ta’minlash uchun huquqiy zamin yaratdi. "E-probatsiya" tizimi bugungi kunda ushbu islohotlarning texnik platformasi bo‘lib xizmat qilmoqda.

1. Huquqiy asoslar va milliy amaliyot

O‘zbekiston Respublikasining "Probatsiya to‘g‘risida"gi qonun hujjatlari axborot texnologiyalaridan foydalanish uchun keng yo‘l ochib berdi. Xususan, nazorat ostidagi shaxslarning xulq-atvorini elektron kuzatish vositalari orqali monitoring qilish huquqiy jihatdan mustahkamlandi. Biroq, ushbu texnologiyalarni qo‘llashda shaxsning shaxsiy hayot daxlsizligi va ma’lumotlar xavfsizligi masalalari huquqiy tartibga solishni talab etadi.

2. Mavjud muammolar

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, probatsiya tizimida axborot texnologiyalarini joriy etishda quyidagi to‘siqlar mavjud:

• Infratuzilma yetishmovchiligi: Masofaviy hududlarda internet qamrovining pastligi va barqaror aloqa yo‘qligi.

• Integratsiya masalasi: Turli davlat organlari (IIV, prokuratura, sudlar) o‘rtasida ma’lumot almashish tizimining to‘liq muvofiqlashtirilmagani.

• Kadrlar salohiyati: Probatsiya xodimlari orasida yuqori texnologik uskunalar bilan ishlash bo‘yicha ko‘nikmalarning yetarli emasligi.

3. Xorijiy tajriba bilan qiyosiy tahlil

Xalqaro amaliyot shuni ko‘rsatadiki, probatsiya tizimini raqamlashtirishda har bir davlat o‘zining huquqiy va ijtimoiy ustuvorliklaridan kelib chiqib yondashadi:

• Buyuk Britaniya va Uels tajribasi: Bu davlatlarda "Electronic Monitoring" (EM) tizimi nafaqat GPS-trekerlar, balki "Alcohol Monitoring" (alkogol iste'molini nazorat qiluvchi bilakuzuklar) bilan integratsiya qilingan. Bu qurilmalar mahkumning terisi orqali ajralayotgan bug‘larni tahlil qilib, taqiqlangan moddalar iste'moli haqida real vaqt rejimida xabar beradi. Shuningdek, "Case Management System" orqali mahkumning ishga joylashishi va ijtimoiy moslashuvi har haftalik ballar (scoring) asosida baholanadi.

• AQSH (Federal probatsiya tizimi): AQSHda "Post-Conviction Risk Assessment" (PCRA) algoritmi qo‘llaniladi. Bu tizim mahkumning yoshi, oilaviy ahvoli, ta’lim darajasi va o‘tmishdagi huquqbuzarliklarini tahlil qilib, uning qayta jinoyat sodir etish ehtimolini ballarda hisoblaydi. Bu esa inspektorga resurslarni ko‘proq "yuqori xavfli" mahkumlarga yo‘naltirish imkonini beradi.

• Estoniya va Skandinaviya davlatlari: Estoniya "E-Government" konsepsiyasi doirasida probatsiya tizimini barcha davlat bazalari (bank, soliq, sog‘liqni saqlash) bilan integratsiya qilgan. Agar probatsiya nazoratidagi shaxs tungi vaqtda klubda o‘z bank kartasidan foydalansa yoki taqiqlangan dori sotib olsa, tizim avtomatik ravishda inspektorning mobil ilovasiga (E-probatsiya analogi) xabar yuboradi.

• Xalqaro huquqiy standartlar: BMTning "Tokio qoidalari" (2-modda) va Yevropa Kengashining "Elektron monitoring bo‘yicha tavsiyalari" (CM/Rec(2014)4) axborot texnologiyalaridan foydalanishda shaxsiy hayot daxlsizligi va inson qadr-qimmatini kamsitmaslik prinsiplariga qat’iy rioya qilishni talab etadi.

TAKOMILLASHTIRISH BO‘YICHA ILMIY TAKLIFLAR

1. Scoring tizimini joriy etish: "E-probatsiya" tizimiga mahkumning ijtimoiy xavflilik darajasini avtomatik tahlil qiluvchi modul qo‘shish.

2. IIV ning 403-sonli buyrug’inini modernizatsiya qilish: Yo‘riqnomaga elektron bilakuzuklardan foydalanishda yuzaga keladigan texnik nosozliklarni rasmiylashtirishning soddalashtirilgan va adolatli tartibini kiritish.

3. Biometrik nazorat: Face-ID yoki barmoq izi orqali masofaviy identifikatsiya qilishni kengaytirish, bu inspektorlarning ish yukini kamaytiradi.

4. Blokcheyn texnologiyasi: Mahkumlar haqidagi ma’lumotlarning o‘zgarmasligini va xavfsizligini ta’minlash uchun ma’lumotlar bazasini blokcheyn asosida himoyalash.

XULOSA

Xulosa o‘rnida ta’kidlash lozimki, probatsiya xizmatini raqamlashtirish jarayoni bugun oddiy statistik ma’lumotlarni yig‘ish bosqichidan "aqlli boshqaruv" bosqichiga o‘tmoqda. "E-probatsiya" tizimi va IIVning 403-sonli buyrug‘i bilan tartibga solinayotgan mexanizmlar bu sohadagi birinchi muhim qadamdir. Biroq, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, tizimning samaradorligini yanada oshirish uchun quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Huquqiy takomillashtirish: Elektron monitoring vositalarining texnik xatoliklarini huquqiy baholash mexanizmini yaratish, mahkumlarning "texnik sabablarga ko‘ra" asossiz javobgarlikka tortilishining oldini oladi.

2. Bashoratli tahlilni joriy etish: Xalqaro tajriba (AQSH, Estoniya) asosida sun’iy intellekt algoritmlarini "E-probatsiya" tizimiga integratsiya qilish orqali jinoyatchilikning barvaqt profilaktikasini ta’minlash zarur.

3. Idoralararo raqamli integratsiya: Probatsiya xizmatining bandlik va ijtimoiy ta’minot organlari bilan onlayn bog‘lanishi nazorat ostidagi shaxslarning ijtimoiy reabilitatsiya jarayonini tezlashtiradi.

4. Etik va kiber-himoya: Shaxsga doir ma’lumotlarni himoya qilishda zamonaviy kriptografik usullar (masalan, Blokcheyn)dan foydalanish tizimning korrupsiyaga chidamliligini oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (LIST OF REFERENCES)

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi (Yangi tahrir). – Toshkent, 2023.

2. O‘zbekiston Respublikasining 2024-yil 7-avgustdagi "Probatsiya to‘g‘risida"gi O‘RQ-938-sonli Qonuni. – Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.

3. O‘zbekiston Respublikasi IIVning 2025-yil 19-iyuldagi "Ichki ishlar organlari probatsiya bo‘linmalari faoliyatini tashkil etish tartibi to‘g‘risidagi yo‘riqnomani tasdiqlash haqida"gi 403-sonli buyrug‘i.

4. United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures (The Tokyo Rules). Adopted by General Assembly resolution 45/110 of 14 December 1990.

5. Recommendation CM/Rec(2014)4 of the Committee of Ministers to member States on electronic monitoring. Council of Europe.

6. Nelliss, M. (2016). Electronic Monitoring of Offenders: International Experience and Future Prospects. Routledge.

7. Završnik, A. (2020). Algorithmic policing: The use of new technologies in the criminal justice system. European Journal of Criminology.

8. G‘iyosov, M.S. "Probatsiya nazoratida raqamli texnologiyalarni qo‘llashning huquqiy muammolari". IIV Akademiyasi Axborotnomasi, 1-son.

9. Mirzayev, M. T. (2024). Jinoyat-ijroiya huquqi va innovatsiyalar. Toshkent: Adolat nashriyoti.